

Tussenrapport van de Verkenningcommissie Klassieke Talen

september 2009

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

© 2009 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs: De Verkenningcommissie Klassieke Talen onder voorzitterschap van Professor dr. C.H.M. (Caroline) Kroon en professor dr. I. (Ineke) Sluiter

In opdracht: Ministerie van OCW

Informatie

SLO

Secretariaat tweede fase

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

AN: 3.4755.240

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Werkwijze van de Verkenningcommissie	5
3.	Structuur en doel van dit tussenrapport	6
4.	Doelstellingen van de Klassieke Talen in het vwo	7
5.	Verhouding taal-cultuur	9
6.	Diagnose van de problematiek	10
7.	Naar een oplossing	13
8.	Een nieuwe visie	14
9.	Rechtvaardiging en te voorziene gevolgen	19
10.	Aanbevelingen	21
11.	Vervolgtraject	22
12.	Slotopmerking	23
	Literatuur	25
	Bijlagen	27
	Bijlage 1 De opdracht van de Verkenningcommissie	27
	Bijlage 2 Samenstelling van de Verkenningcommissie en werkwijze	29

1. Inleiding

De Griekse en Romeinse cultuur hebben een eigen plaats in de Nederlandse samenleving. Net als in andere Europese landen zijn onze geschiedenis en cultuur mede bepaald door de klassieke erfenis. Verwijzingen naar algemeen bekende klassieke gebeurtenissen, personen en gezegdes doorspekken nog altijd het publieke debat. Er verschijnt een onophoudelijke stroom aan vertalingen van klassieke auteurs, waarvoor duidelijk een markt aanwezig is en elk jaar zijn er theaterproducties van klassieke tragedies. En Griekenland en Italië zijn populaire vakantiebestemmingen – het aangename klimaat zal daaraan niet vreemd zijn, maar de aantrekkingskracht van de oude culturen is ook niet te onderschatten.

De gymnasiumopleiding is de plaats waar het onderwijs in de Griekse en Latijnse taal en cultuur formeel gestalte krijgt en daar stuiten we op een paradox. Enerzijds bloeit de gymnasiumopleiding als een schoolvorm die onze intellectueel meest getalenteerde leerlingen de grootste uitdagingen kan bieden en is het aantal leerlingen dat examen in Grieks en/of Latijn doet de laatste jaren sterk gestegen. Maar anderzijds staat toch de positie van de vakken Grieks en Latijn veelvuldig ter discussie. Directe aanleiding tot die discussie zijn veelal de eindexamenresultaten en motivatieproblemen bij de leerlingen.

Voor de staatssecretaris waren die laatste signalen aanleiding om een Verkenningcommissie in te stellen, met als opdracht een analyse te maken van de feitelijke situatie in het onderwijs in de Klassieke Talen en de maatschappelijke context daarvan; die situatie te beoordelen en aanbevelingen te doen voor de toekomst.¹

2. Werkwijze van de Verkenningcommissie²

De Verkenningcommissie kon werken met een schat aan materiaal. De problemen rond de Klassieke Talen zijn zeer uitgebreid geïnventariseerd, waarbij vooral het Vakdossier van Mannus Goris uit 2007 vermelding verdient. Maar classici blijken überhaupt goede analisten: tal van bijdragen in het bulletin van de Vereniging Classici Nederland (VCN) getuigen van gedetailleerd inzicht in de problematiek en van de vele creatieve pogingen om onderdelen daarvan aan te pakken. De Verkenningcommissie heeft de analyses bestudeerd en besproken. Daarbij constateerde de commissie dat er een hobbel lag bij het stadium na de inventarisatie: bestaande analyses waren niet gefocust op het aanbrengen van een hiërarchie in de problemen of op het samenbrengen van het materiaal op een hoger niveau. Daarom bleek het in de praktijk moeilijk om problemen anders dan per probleem aan te pakken. Criteria om te kiezen tussen oplossingsrichtingen ontbraken.

De volgende stap van de commissie was dan ook het besluit om aan de andere kant te beginnen: Wat is eigenlijk de doelstelling van het onderwijs in de Klassieke Talen? Hoe verhoudt die zich tot de taken die de wet stelt aan het vwo? En, eveneens een vraag die de commissie bewust vooraf heeft willen stellen en beantwoorden: Hoe moet de verhouding gezien worden tussen taal en cultuur?

¹ Zie Bijlage I voor de opdracht aan de Verkenningcommissie

² Voor verdere details over de samenstelling van de Verkenningcommissie en de werkwijze, zie Bijlage 2

De commissie heeft in deze principiële kwesties bewust stevige standpunten ingenomen. Zij voelde zich daarbij gesteund door voortschrijdend kritisch inzicht met betrekking tot de onderwijsontwikkelingen in de afgelopen periode, vooral toegespitst op de zwakke plekken in de tweede fase en een terugkerend besef in de maatschappij dat het onderwijs gebaat kan zijn bij hogere eisen aan kennis, vaardigheden en attitudes. Steviger inzet op kwalitatief en kwantitatief goed onderwijs hoeft daarbij geenszins modernisering van de lesinhoud en didactiek in de weg te staan. Overigens realiseert de commissie zich terdege dat er altijd een zekere slingerbeweging zal zijn in het denken over het voortgezet onderwijs tussen het 'ontwikkelperspectief' en het 'prestatieperspectief'. De Klassieke Talen hebben bij beide uitgangspunten veel te bieden, maar een goede balans tussen deze uitgangspunten is noodzakelijk om de ambitieuze doelstellingen van de vakken te realiseren.

Op basis van haar discussies en standpunten over doelstellingen en de verhouding tussen taal en cultuur heeft de commissie vervolgens ordening aangebracht in de probleemanalyse en vastgesteld dat niets doen geen optie is. Vervolgens heeft de commissie een nieuwe visie op het onderwijs in de Klassieke Talen ontwikkeld. Die visie heeft twee aspecten: het eerste heeft te maken met de rol van de Klassieke Talen voor de identiteit van het gymnasium en met de daaruit voortvloeiende attitude ten opzichte van die vakken. Het tweede aspect heeft te maken met de inhoud en organisatie van de vakken.

Ten slotte heeft de commissie de consequenties van de nieuwe visie doordacht en aanbevelingen geformuleerd aan alle 'stake-holders'; daarbij heeft zij zich bewust niet beperkt tot aanbevelingen aan de staatssecretaris. In afwachting van de resultaten van de veldraadpleging is het onderdeel 'aanbevelingen' in deze versie nog niet (of slechts zeer beperkt) ingevuld.

3. Structuur en doel van dit tussenrapport

Dit tussenrapport volgt het hierboven geschetste traject. Het bespreekt achtereenvolgens de doelstelling van de Klassieke Talen in het vwo; de verhouding tussen taal en cultuur; de diagnose van de problematiek; de manier waarop de commissie tot een oplossing heeft willen komen; de nieuwe visie van de commissie; de consequenties en de aanbevelingen.

Het doel van dit tussenrapport is tweeledig:

- De commissie wil het veld informeren en raadplegen over de tot nu toe ontwikkelde visie.
- De commissie wil input verzamelen in een stadium waarin de ideeën nog niet volledig zijn uitgekristalliseerd.

4. Doelstellingen van de Klassieke Talen in het vwo

Wettelijk kader

Volgens het geldende wettelijk kader heeft het vwo als geheel tot doel bij te dragen tot de algemene maatschappelijke voorbereiding van de leerlingen en tot hun persoonlijke vorming;³ het moet voorbereiden op het hoger onderwijs in het algemeen en ook bijzondere voorbereiding (op specifieke vakken) bieden. Daarnaast plaatst de wet dit onderwijs in een pluriforme samenleving, mede als voorbereiding op actief burgerschap en sociale integratie en mede gericht op kennismaking met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.⁴

De rol van de Klassieke Talen

Het bestaansrecht van de Klassieke Talen en hun bijzondere bijdrage aan het vervullen van die doelstellingen ligt op het terrein van identiteit en zelfontplooiing, het nadenken over de verhouding tussen individu en gemeenschap, reflectie op de betekenis van burgerschap, op de gedeelde geschiedenis van Europa en op de moderne tijd vanuit een historisch besef en perspectief. Het onderwijs in de Klassieke Talen richt zich daarbij in het bijzonder op de verwevenheid van taal en cultuur en de historische contingentie van die twee en speciaal ook het besef van taal als een historisch object. Daarnaast bieden deze vakken een 'hidden curriculum' van academische vaardigheden: langzaam lezen, precieze analyse, nauwkeurigheid, doorzettingsvermogen.

De formulering van de commissie Sicking (1971) van de hoofddoelstelling van het vak was de 'confrontatie van het eigene en het vreemde'. Die paste toen in recente maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen. De oudheid was vanaf de Renaissance als bij uitstek 'eigen' beleefd, maar onder de invloed van het Franse structuralisme werd in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw met een nieuwe, antropologische blik naar de oudheid gekeken. Opeens was er bij uitstek oog voor 'het vreemde'. Dat had ook te maken met maatschappelijke bewegingen: emancipatie van vrouwen en van minderheden (qua ras en seksuele geaardheid) opende de blik voor wat er *anders* was aan de antieke wereld, met zijn burgerschap alleen voor mannen en met zijn slavernij.

Tegenwoordig, na het postmodernisme, is niet 'het vreemde' het probleem, maar het 'eigene': Wat is dat eigenlijk? Wat is identiteit en hoe komt die tot stand? Hoe functioneert een individu in verschillende rollen? Hoe werkt groepsvorming en wat is de rol van het (groeps-)verleden daarin? Hoe werkt culturele herinnering?

Zo'n slingerbeweging in het denken over identiteit en anders-zijn maakt in feite geen verschil voor het nut van de bestudering van de antieke wereld: met de thematiek kunnen de classici hoe dan ook prima uit de voeten. De unieke bijdrage van de Klassieke Talen in het vwo-curriculum is daarbij de volgende: mensen blijken niet gemakkelijk *in abstracto* over dit soort grote problemen te denken. We redeneren en argumenteren bij voorkeur aan de hand van saillante voorbeelden: dus geen abstracte gedachten over vrijheid van meningsuiting, gewetensvrijheid en relatie tussen individu en staat, maar reflectie op het optreden van Antigone, van Socrates, van Cicero en de overeenkomsten en verschillen tussen hun situatie en moderne contexten. De Klassieke Talen zijn in het vwo de 'hoeders' van de verhalen en de literatuur die de gemeenschappelijke voorraad aan voorbeelden leverde voor de West-

³ Wet Voortgezet Onderwijs art. 12 lid 2

⁴ Wet Voortgezet Onderwijs art. 17

Europese reflectie door de eeuwen heen op deze thema's. Die voorbeelden zijn inderdaad geschikt om reflectie op de grote thema's te dragen of te initiëren. Maar bovendien geldt dat als wij aan de hand van diezelfde voorbeelden reflecteren op deze thema's, wij ons denken in een Europese traditie plaatsen.

Het nieuwe belang van 'Europa' versterkt de relevantie van kennisnemen van de gezamenlijke voorgeschiedenis en van de cultuur die door alle Europese landen als de bakermat van de eigen beschaving wordt gezien. Het resultaat daarvan kan trouwens net zo goed een pro-Europees als een Euro-sceptisch standpunt opleveren. Tegelijk scherpt deze kennis van de oudheid ook weer de blik op de moderne tijd, waarin Engels de positie van Latijn overneemt – voorbeelden van de reflectie en kritische attitudevorming die door de studie van de klassieke oudheid worden bevorderd. Behalve kennis van de gezamenlijke voorgeschiedenis van Europa, schuilt ook in het leren van vooral de taal Latijn een eenheidsscheppend element: het is een gedeelde ervaring van grote groepen leerlingen in Europa die zich voorbereiden op een universitaire studie. Dat herkenningseffect valt met vertalingen niet te bewerkstelligen en mogelijk ook niet op een andere manier.

De commissie sluit zich aan bij de ideeën van Derek Bok, president van Harvard University, die in zijn 'presidential address' van 2007 het volgende over de 'humanities' zei:

The new advances in sciences offer the possibility of prolonging human life, destroying human life, transforming human life artificially in ways that challenge the very meaning of what it is to be human. In the face of such prospects, the traditional focus of the humanities on questions of value, of meaning, of ethics, are more important than ever before. Such questions are extremely difficult. They do not lend themselves to testable theories or to empirically verified results. But they are no less essential if we are to make sense of the changes that science thrusts upon us and create a society in which we all can live fulfilling lives.⁵

Deze visie op het belang van de Geesteswetenschappen, van 'cultivating humanity', om met Martha Nussbaum te spreken, onderschrijft de commissie en ziet zij als de ultieme rationale van het onderwijs in de Klassieke Talen en antieke cultuur in de gymnasiumopleiding.

Correspondentie tussen doelstelling en eindtermen van het onderwijs in de Klassieke Talen

De Verkenningcommissie is van oordeel dat de eindtermen van het onderwijs in de Klassieke Talen nog steeds een goede reflectie vormen van het maatschappelijke en academische einddoel dat met dit onderwijs beoogd wordt en dat hierboven is weergegeven. Die eindtermen zijn:

- reflectie op klassieke teksten;
- reflectie op de relatie tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur;
- zelfstandige oordeelsvorming;
- oriëntatie op studie en beroep;
- informatievaardigheden.

Het eerste item omvat wat we vroeger onderscheidden in taalreflectie en tekstreflectie – een onderscheid dat goed opnieuw geëxpliciteerd zou kunnen worden, het tweede item correspondeert met cultuurreflectie.

⁵ Citaat ontleend aan het rapport Duurzame Geesteswetenschappen, 2008.

5. Verhouding taal-cultuur

Om de hoofddoelstellingen te kunnen realiseren is het van belang een helder beeld te hebben van de relatie en de samenhang tussen het taal-deel en het cultuur-deel van het onderwijs in de Klassieke Talen. Deze discussie neemt al gauw abusievelijk de vorm aan van een ‘zero-sum game’: het lijkt dan alsof de tijd die er aan taal wordt besteed afgaat van de cultuur en andersom. Maar in feite bieden juist de Klassieke Talen een unieke kans om te demonstreren dat de studie van taal en cultuur hand in hand behoren te gaan en elkaar dan versterken: taal is natuurlijk een *onderdeel* van een cultuur. Bestudering van de taal leidt tot een beter begrip van de cultuur als geheel (taal als entree voor de cultuur). Bestudering van de cultuur als geheel hoort de omgang met de teksten te vergemakkelijken (taal als aspect van een cultuur). In het vwo-curriculum is bovendien alleen bij de Klassieke Talen evident ook de taal zélf een historisch object:⁶ aan de hand van deze dode talen kunnen we laten zien dat elke taal, ook die van onszelf, in een bepaalde historische en culturele context thuishoort. Zo is het besef van de verwevenheid van taal en cultuur een belangrijk leerdoel, dat ook tot een bewustere omgang met de eigen taal zou moeten leiden. Naar het oordeel van de commissie geldt dit in principe zowel voor het onderwijs in de onderbouw als in de bovenbouw.

Een kort voorbeeld kan dit verhelderen. Het Latijnse *amicitia* vertalen we met ‘vriendschap’. Maar onze moderne ideeën over ‘vriendschap’ bevatten aspecten die vreemd zijn aan *amicitia*, terwijl wij tegenwoordig de opportunistische politieke allianties die in het Latijn *amicitia* heten niet snel zonder meer als vriendschap zouden classificeren. Er is veel te zeggen voor het werken met vertalingen, omdat die het mogelijk maken langere teksten te lezen; maar met de oorspronkelijke tekst ernaast kan het begrip aanzienlijk verdiept worden, omdat duidelijk wordt dat *hetzelfde* Griekse of Latijnse begrip in het Nederlands vaak *verschillende* vertalingen blijkt te behoeven, terwijl anderzijds er meerdere Griekse of Latijnse alternatieven blijken te zijn die wij allemaal met bijvoorbeeld ‘moed’ of met ‘woede’ vertalen. Het feit dat vertalingen gedateerd raken wijst er bovendien op dat *hetzelfde* woord ook in verschillende periodes verschillend vertaald zal worden. Is er een verschil tussen de originele termen? En wat zegt dat dan over de interpretatie van de tekst en over de culturele context?

De bestudering van Grieks en Latijn helpt ook om taalreflectie in meer algemene zin te stimuleren, om bewust te leren omgaan met concepten als taalverandering, standaardtaal, of taalnorm. De complexe grammatica is een goede aanleiding om aandacht te besteden aan taal als *systeem* en aan grammatica als ‘mensenwerk’, als een systeem dat dient om communicatie tot stand te brengen.

Vanzelfsprekend is er ook een schat aan verhalen en ideeën die overgebracht moeten worden en waarvoor dat op hoofdlijnen ook mogelijk is zonder diepgaande studie van de taal. Ook de materiële cultuur (beeldhouwkunst, hoe ziet een antiek theater eruit) kan los van teksten bestudeerd worden en hoort tot het hart van het vakgebied. Maar voor de reflectie op de grote vraagstukken die centraal staat als einddoel van het onderwijs in de Klassieke Talen zijn taal en cultuur onlosmakelijk verbonden, en dat geldt ook voor reflectie op de receptie en doorwerking van de klassieke cultuur. Beide onderwerpen, taal en cultuur, verdienen aandacht.

⁶ De aandacht voor historische taalstadia bij Nederlands en de Moderne Vreemde Talen is noodzakelijkerwijs beperkt.

In deze visie is er dus een nauwe samenhang tussen het hoofddoel van het onderwijs in de Klassieke Talen en het verband tussen taal en cultuur. Naar het inzicht van de Verkenningcommissie is er een grote congruentie tussen hoofddoel, relatie taal-cultuur en de huidige eindtermen van het onderwijs in de Klassieke Talen. De problemen liggen dus in de praktische omzetting van deze doelen.

6. Diagnose van de problematiek

Naar de ervaringen van de beroepsgroep verloopt het uitwerken van de doelstellingen in de praktijk niet vlekkeloos. Zoals al opgemerkt, kon de Verkenningcommissie beschikken over reeds bestaande uitvoerige probleemanalyses. Vooral het Vakdossier 2007 verdient hier vermelding en de commissie verwijst graag naar de uitputtende opsomming van problemen aldaar. Hier volgen de voornaamste probleemvelden, met telkens een korte bespreking en het vaststellen per veld van een kernprobleem of kernvraag.

1. De maatschappij
2. De scholen
3. De docent
4. De leerling
5. De vakinhoud
6. Het examen

1. De maatschappij

Maatschappelijk gesproken doen zich twee fenomenen voor die aandacht verdienen. In de eerste plaats slagen de classici er kennelijk niet steeds in de maatschappelijke relevantie van hun vak duidelijk uit te leggen – een lot dat zij lijken te delen met de universitaire Geesteswetenschappen.⁷ Maar belangrijker is dat de maatschappelijke rol van het gymnasium veranderd is. Aan de ene kant groeien de categoriale gymnasia en is er een duidelijke behoefte aan een vwo+ markt, waar leerlingen vroeg uitgedaagd worden en kunnen excelleren. Maar anderzijds dankt het gymnasium zijn populariteit ook en misschien vooral aan sociologische factoren. Het gymnasiumdiploma heeft en geeft status. Maar als dat ook zonder de Klassieke Talen zou kunnen, zou dat veel ouders ook prima zijn.

Kern: Welke positie kunnen de gymnasiumopleiding en de Klassieke Talen innemen in de huidige maatschappij?

2. De scholen

Bij de scholen geldt dat de problemen op scholengemeenschappen en op zelfstandige gymnasia verschillend en soms tegengesteld zijn. Op zelfstandige gymnasia zijn de klassen groot en intellectueel heterogeen, terwijl op scholengemeenschappen soms jaarklassen worden samengevoegd om een redelijke groeps grootte te verkrijgen; ook dat leidt tot heterogeniteit. Binnen de scholen worden leerlijnen en leerdoelen meestal *binnen* vakken en niet *tussen* vakken geformuleerd. Daarmee verliest men oog voor de complementariteit van kennis en vaardigheden die de verschillende vakken aan het vwo-diploma kunnen bijdragen. Op veel scholen met gymnasiumopleiding ontbreekt wat het rapport Waslander-Barkmeijer-Holwerda

⁷ Zie het rapport Duurzame Geesteswetenschappen

(2009) 'de kracht van de vanzelfsprekendheid' heeft genoemd.⁸ Op scholen waar de Klassieke Talen een vak onder alle vakken zijn, een vak dat ook weggelaten kan worden uit het curriculum als geheel, is niet veel begrip voor de grotere hoeveelheid uren en inspanning die deze vakken kosten. Waar de Klassieke Talen gezien worden als een essentieel element van de gymnasiumopleiding en zodoende identiteitsbepalend zijn, is er een positieve correlatie met eindexamenresultaten, motivatie en inzet van ouders en leerlingen, de positie van het vak en het welbevinden van de docenten. Overigens lijkt er hier een kans te liggen in verband met de algemene maatschappelijke trend om een leerklimaat te beogen dat meer waarde hecht aan het 'hidden curriculum' van discipline, doorzettingsvermogen en precisie.

Kern: Hoe kan vorm gegeven worden aan de vanzelfsprekendheid van de Klassieke Talen binnen de gymnasiumopleiding? Hoe kan een holistische visie op gymnasiale vorming gestalte krijgen?

3. De docent

Het docentencorps van de classici is zeer betrokken en actief. In die zin liggen er bij de docenten eerder kansen dan bedreigingen. De commissie heeft zeer veel materiaal gezien waaruit blijkt dat de docenten zich bewust zijn van de deelproblemen en tal van pogingen in het werk stellen om die zelf op te lossen, bijvoorbeeld door het maken van lesmateriaal. De commissie is er zich zeer van bewust dat deze gemotiveerde beroepsgroep een steun in de rug verdient. Het voornaamste probleem met betrekking tot de docenten is dat er te weinig van zijn en dat er dus relatief veel lessen ofwel niet gegeven kunnen worden, ofwel gegeven moeten worden door onbevoegde docenten. Een tweede punt is dat het momenteel beschikbare didactische arsenaal niet goed aansluit bij het realiseren van de hoofddoelstellingen van het vak als boven geformuleerd en dat er dus ook daar steun nodig is bij het uitbreiden en verdiepen van didactische bekwaamheden.

Kern: Hoe kan het lerarentekort worden aangepakt? Hoe kan de didactische toerusting geoptimaliseerd worden?

4. De leerling

Vanzelfsprekend liggen er ook bij de leerlingen eerder kansen dan bedreigingen. Bij de Klassieke Talen werken we met de academisch meest getalenteerden. Toch zijn ook hier wel moeilijkheden aan te wijzen. De leerlingen zitten vaak niet op het zelfstandige gymnasium vanwege de Klassieke Talen, en bij scholengemeenschappen is de kans op uitstroom na de onderbouw groot – het gemak waarmee dat gebeurt, lijkt verband te houden met de gesignaleerde motivatieproblemen. De vakken staan bekend als moeilijk, en ze vereisen huiswerk. De centrale doelstelling van het vak is de leerlingen vaak onvoldoende duidelijk, en dat geldt ook voor de plaats van de vakken binnen de gymnasiale opleiding als geheel. Het wachten lijkt vaak op het moment dat men de vakken kan laten vallen. Alternatieven als de

⁸ Dit rapport gaat over zelfstandige gymnasia. Omdat het sterk de kracht benadrukt van door een school zelf uit te dragen *congruentie* tussen de positionering van de school in de onderwijsmarkt en de praktijk en attitudes binnen de school zelf, lijken hier ook kansen te liggen voor scholengemeenschappen. Een vervolgonderzoek naar de Klassieke Talen op scholengemeenschappen is een desideratum en is in voorbereiding.

Groningen route⁹ resulteren in minimale inspanningen bij de Klassieke Talen en leiden vooral bij Latijn tot een groep extreem laag scorende eindexamenkandidaten met een onevenredig grote (negatieve) invloed op gemiddelden en slagingspercentages. Het 'hidden curriculum' van de Klassieke Talen trekt een zware wissel op het puberbrein. De veranderde situatie in het (primair) onderwijs maakt dat veel elementaire kennis, bijvoorbeeld over grammatica, niet is aangelegd. Het gevolg ook daarvan is gebrek aan motivatie. Ook met betrekking tot de leerling geldt dat de omslag van de maatschappelijke opinie over het gewenste leerklimaat, met meer ruimte voor het hidden curriculum kansen, biedt.

Kern: Hoe kan de vicieuze cirkel van demotivatie en kennisgebrek worden doorbroken?

5. De vakinhoud

Hoewel er heel veel tijd en moeite wordt gestoken in het vervaardigen van leermiddelen en examenbundels, zijn er in het gestalte geven aan de vakinhoud duidelijke spanningen. Die hebben te maken met onheldere posities over de relatie tussen het taal- en cultuur-onderwijs (waarbij Klassieke Culturele Vorming (KCV) zich in toenemende mate inhoudelijk en organisatorisch lijkt te hebben losgezongen van het taalonderwijs); de taalvaardigheid; het Bildungsideaal; het doel van het vak, en de vraag 'wat is eigenlijk een gymnasium?' Uit een heldere stellingname over deze punten moet duidelijkheid voortvloeien over de manier waarop we de inhoud van het vak bepalen en er gestalte aan geven.

Kern: Wat moet de vakinhoud zijn, gegeven de doelstelling van het vak?

6. Het examen

De eindexamenresultaten van het Centraal Examen (CE) Latijn zijn al jaren een punt van zorg. Kennelijk (mede) door de invoering van de Tweede Fase met de bijbehorende halvering van de urentabel valt er jaarlijks, ook bij een fikse N-factor, een groot percentage onvoldoendes.¹⁰ Deze slechte resultaten werken uiteraard demotiverend en hebben een negatieve invloed op de vakkeuze door leerlingen die bijvoorbeeld moeten inloten voor de studie geneeskunde en een hoog gemiddelde nodig hebben. Voor Grieks geldt dit overigens niet, hetgeen verklaard kan worden door het feit dat Latijn veelal de default-keuze is; bij Grieks zijn er kleinere en gemotiveerdere groepen. Verder verdient de rol van de proefvertaling aandacht. Vertalen is een heel specifieke (en belangrijke) vaardigheid, die veel training vergt. Traditioneel neemt de proefvertaling van een ongelezen stuk tekst de plaats in van een 'meesterproef', hoewel de vertaling op zich maar een gedeelte van de eindtermen reflecteert. Leerlingen vinden dit een moeilijk onderdeel, ze scoren er veelal slecht op, en omdat de vertaling zwaar meetelt beïnvloedt dit de cijfers nadelig. Tegelijkertijd drukt de proefvertaling als belangrijk onderdeel van het eindexamen een (te) groot stempel op het onderwijs (examentraining). Het onderdeel vertaling werkt sterk onderscheidend in het CE, d.w.z. dat sterke leerlingen dit onderdeel goed maken en zwakke leerlingen slecht. Dit geldt trouwens voor de CE vragen als geheel, een positief kenmerk van het huidige CE. Maar deze observatie heeft slechts betrekking op de validiteit van de examens, niet op de vraag of de examens in de huidige vorm wenselijk zijn.

⁹ De 'Groningen route' houdt in dat gymnasiumleerlingen aan de zelfstandige gymnasia nog na het eindexamen de klassieke taal onder bepaalde voorwaarden kunnen laten vallen, als ze op een onvoldoende voor de klassieke taal zouden zakken. Deze leerlingen krijgen daarmee een Atheneumdiploma.

¹⁰ In 2010 doet de eerste lichte leerlingen eindexamen die met een urentabel van 600 uur gewerkt hebben. In de oorspronkelijke Tweede Fase staat er 480 uur voor Latijn en 480 uur voor Grieks.

Het gevoel bestaat dat het huidige CE weliswaar hoge cijfers toekent aan sterke leerlingen maar dat die tegelijkertijd nog steeds niet echt hebben kunnen laten zien wat zij kunnen, en dat belangrijke leerdoelen onvoldoende gereflecteerd worden in het huidige CE. Te denken valt dan vooral aan de reflectie op de 'grote vragen' die centraal staat in de doelstellingen van het vak. Met andere woorden: de huidige resultaten zijn niet goed en tegelijk wordt het examen niet (op de juiste punten) uitdagend en representatief genoeg bevonden. Het test niet per se het juiste.

Kern: Hoe kunnen examens, exameneisen en examenresultaten optimaal in overeenstemming worden gebracht met de rol en doelstelling van het vak in de maatschappij en het vwo?

Sommige problemen lenen zich minder voor aanpak via een Verkenningcommissie Klassieke Talen dan andere. Veelal gaat het daarbij om problemen zoals het lerarentekort, inclusief de vraag naar alternatieve lesbevoegdheden of lerarenregisters, die niet specifiek zijn voor de Klassieke Talen. De commissie heeft ervoor gekozen om zich te concentreren op hoofdlijnen en op problemen die in samenhang vakspecifiek aan te pakken lijken.

7. Naar een oplossing

Niets doen is geen optie

Het spreekt zeker niet vanzelf dat ingrijpen altijd de beste optie is. Daarom heeft de commissie zich expliciet afgevraagd wat er gebeurt als we niets doen. Maar de hierboven gegeven probleemanalyse sluit die optie uit. Er is een zichtbare 'mismatch' tussen doelstelling en eindtermen enerzijds en de condities waaronder die gerealiseerd moeten worden anderzijds. Een gevolg daarvan is dat de doelstellingen en eindtermen uit zicht dreigen te raken. Niets doen betekent onherroepelijk achteruitgang. De vraag is hoe een hernieuwde bewustwording en hernieuwde explicitering van de doelstellingen dusdanig geborgd kunnen worden in de vakpraktijk dat onze vakken optimaal kunnen bijdragen aan het vwo-curriculum, de vorming van de leerlingen en de maatschappij.

De suggesties van het vakdossier

Het al eerder genoemde vakdossier is een bijzonder waardevol document: in haar eigen analyses heeft de commissie geen punten kunnen identificeren die het vakdossier niet al op één of andere manier bespreekt. Het vakdossier gaat ook verder dan die bespreking en beschrijft een aantal scenario's om de problemen op te lossen. Maar de manier waarop die scenario's tot stand zijn gekomen, drukt een zwaar stempel op de uitkomst. Het vakdossier gaat uit van één hoofdprobleem: de eindexamenresultaten. Om daar iets aan te doen bedient het twee 'knoppen': die van het centraal eindexamen zelf en die van de condities van het gymnasiumdiploma. Dat levert drie scenario's op: één zonder veranderingen op die twee punten, één met veranderingen in het eindexamen en één met veranderingen in de condities. Bij alle scenario's worden lijsten voor- en nadelen gegeven. Maar wat ontbreekt, is de visie op basis waarvan je tot een keuze voor één scenario zou kunnen komen.

Een ander aggregatieniveau

Zoals aangekondigd, heeft de commissie gekozen voor een benadering die weliswaar vanzelfsprekend recht moet doen aan het probleem van het eindexamen – ook volgens de commissie een belangrijke indicator dat er ergens iets niet goed zit. Maar de commissie wil de problemen op een hoger aggregatieniveau bijeen brengen en de oplossingen tot meer in de

diepte uitwerken. Een benadering dus die de hoogte en de diepte ingaat, zonder het zo belangrijke niveau 'waarop het allemaal moet gebeuren' te verwaarlozen.

Kort recapitulerend: de commissie kiest ervoor uit te gaan van haar weloverwogen visie op de hoofddoelstelling van het onderwijs in de Klassieke Talen, zowel in de maatschappij als in het voortgezet onderwijs. Die doelstelling brengt consequenties met zich mee voor de verhouding tussen taal en cultuur. Van daaruit wil de commissie tot een coherente visie op de gehele problematiek komen.

Randvoorwaarden

1. Scholen die het nu goed doen mogen geen nadeel ondervinden van de voorgestelde maatregelen.
2. De consequenties voor zowel scholengemeenschappen als zelfstandige gymnasia moeten aanvaardbaar zijn en zoveel mogelijk positief.
3. De nieuwe visie moet duidelijkheid bieden over de positie van het Grieks.
4. De nieuwe visie moet duidelijkheid bieden over de positie van KCV (geïntegreerd? zelfstandig? examinering? omvang?).
5. Het moet duidelijk zijn dat er redelijkerwijs een positief effect van de nieuwe visie te verwachten valt voor de geïdentificeerde probleemvelden.

8. Een nieuwe visie

De Verkenningcommissie heeft verschillende oplossingsrichtingen verkend en daarbij ook drastische ideeën niet geschuwd. Zou de gymnasiumopleiding moeten inzetten op grotere selectiviteit? Of juist op differentiatie, eventueel met het accepteren van aanpassing (lees: verlaging) van het niveau? Zouden de classici moeten inzetten op een keuze voor alleen Latijn (of, theoretisch, alleen Grieks) en antieke cultuur? Ieder van deze oplossingsrichtingen heeft weliswaar enige voordelen, maar geen ervan biedt een aantrekkelijke nieuwe visie op het vak.

De commissie wil een coherente visie formuleren, met drie gegevens als uitgangspunt:

1. De hierboven geformuleerde doelstelling van de Klassieke Talen en KCV.
2. De specifieke bijdrage die die vakken kunnen leveren aan de vervulling van de eisen die de wet aan het Voortgezet Onderwijs stelt.
3. Het gymnasium als een 'sterk merk', een zich onderscheidende speler op de vwo+-markt.

In deze coherente visie komen twee aspecten bij elkaar: enerzijds de algehele omgang met de Klassieke Talen, de positie in de school en de uitstraling in de maatschappij van de gymnasiale vorming. Anderzijds de visie op de inhoud van de vakken, de didactiek en de examens. Deze twee aspecten behandelen we in de twee volgende paragrafen.

Aspect 1: 'attitude'; de kracht van de vanzelfsprekendheid

Uit het onderzoek van Waslander, Barkmeijer en Holwerda (2009) blijkt dat gymnasia met relatief goede eindexamenresultaten zich kenmerken door consistentie tussen wat ze naar buiten uitdragen en wat ze binnen de school zelf doen: waarde hechten aan *Bildung* vertaalt zich in een goed leerklimaat en een situatie waarin de positie van de Klassieke Talen niet ter discussie staat. De gymnasiumopleiding zou in de visie van de commissie naar binnen en naar buiten (binnen de school en in de positionering en presentatie naar buiten, naar ouders en leerlingen) moeten inzetten op het onderscheidende karakter van de Klassieke Talen en gebruik moeten maken van het feit dat het gehele palet van vakken op het gymnasium door de vaste

aanwezigheid van de Klassieke Talen verrijkt en uitgebreid wordt. Met andere woorden, het curriculum van de gymnasiumopleiding *als geheel* onderscheidt zich door de plaats die de bestudering van de klassieke oudheid inneemt. Gymnasiale vorming legt nadruk op persoonlijke ontplooiing, op vraagstukken van identiteit en anders-zijn, via taalreflectie, tekstreflectie en cultuurreflectie. Bij toepassing van de 'kracht van de vanzelfsprekendheid' valt ook aan verschillende 'good practices' te denken, waarbij de samenhang tussen het curriculum van de Klassieke Talen en de andere vakken zichtbaar is: een praktisch voorbeeld is het aanbieden van een grammaticablok van drie maanden in de uren van de Klassieke Talen, waarbij de nu vaak ontbrekende grammaticakennis voor alle talen aan de hand van Latijn en Nederlands wordt aangelegd. Ook scholengemeenschappen met een gymnasiumafdeling kunnen naar verwachting de kracht van de vanzelfsprekendheid inzetten.¹¹

Aspect 2: inhoud; Grieks, Latijn, en een nieuw vak: Griekse en Latijnse Taal en Cultuur (GLTC) op het gymnasium

Bij onze visie op de *inhoud* van het vak hebben we ons laten leiden door de holistische benadering van taal en cultuur als boven gepropageerd en door de visie op de taal- en cultuurstudies die ook aan de universiteiten gangbaar is. De vakvernieuwing sluit zich dus aan bij een verandering die zich in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek al heeft voltrokken, en betekent in die zin een stap vooruit. Tevens zien wij mogelijkheden in de recente herwaardering van een leerklimaat waarin hogere eisen mogen worden gesteld en waarin meer waarde wordt gehecht aan kennisoverdracht. De Klassieke Talen zijn, als gezegd, gebaat bij een goede balans tussen kennisoverdracht en nadruk op ontplooiing van de leerling. Daarbij past een kwalitatieve en kwantitatieve versterking van vakinhoud. Kwantitatieve versterking, dat wil zeggen de feitelijke inspanning die we van de leerlingen vragen, valt te rechtvaardigen op grond van de attitude als beschreven in de vorige paragraaf; kwalitatieve versterking heeft te maken met de visie van de commissie op de doelstelling en dus inhoud van het vak. Op grond hiervan stelt de commissie een nieuwe inrichting voor van het onderwijs in de Klassieke Talen en een nieuwe inbedding in het curriculum.

- Onderbouw: net als nu worden in de onderbouw de vakken Latijn en Grieks aangeboden. Bij beide vakken wordt een stevige grammaticale basis gelegd, met aandacht voor inzicht in het taalsysteem; de grammaticale basis past in de doorlopende leerlijn naar het examen. Tevens wordt een adequate woordenschat verworven. Tegelijk wordt op geïntegreerde wijze aandacht besteed aan cultuur-historische onderwerpen, bijvoorbeeld door het taalonderwijs te verbinden met thematisch georganiseerde teksten. Te denken valt aan mythologie, met daarbij de vraag naar de rol van zulke verhalen voor een groep. Het is wenselijk dat voor de onderbouw een basismodule (algemene) grammatica wordt ontwikkeld (woordsoorten, zinsontleding, grammaticale terminologie), eventueel in samenwerking met Nederlands, gevolgd door vervolgmodes, waarbij ook een didactiek ontwikkeld wordt die aansluit bij het werken met woordenboeken en vertalingen.
- In de bovenbouw (vanaf de 4e klas) volgen alle leerlingen aan een gymnasiumopleiding het vak GLTC, Griekse en Latijnse Taal en Cultuur, dezelfde benaming die ook voor de universitaire studie geldt. In dit vak is KCV volledig geïntegreerd, om recht te doen aan de samenhang van taal- en cultuuronderwijs. Het vak krijgt een omvang van 760 uur, dat wil zeggen 600 uur die nu voor Grieks of Latijn staat, aangevuld met de uren van KCV. Bij dit vak wordt zowel Grieks als Latijn gedaan (met in beide gevallen de cultuurcomponent geïntegreerd). In beide gevallen worden originele teksten gelezen, maar het grootste deel van de tijd zal dit gebeuren aan de hand van tweetalige edities: Latijn of Grieks met een

¹¹ Zoals boven vermeld, zou het wenselijk zijn als hiernaar onderzoek verricht zou worden naar analogie van het onderzoek Waslander-Barkmeijer-Holwerda (2009).

Nederlandse vertaling ernaast. Deze praktijk sluit aan bij de ook nu al vigerende notie dat vertalingen tot de 'geëigende hulpmiddelen' behoren. Bij de didactiek zal veel aandacht besteed moeten worden aan het verstandige gebruik van deze tweetaligheid in het onderwijs en aan de mogelijkheden die erdoor geboden worden voor toetsing van taal- en tekstbegrip van de originele teksten. Die taalcomponent blijft met nadruk deel uitmaken van de kern van het vak; bij de (grammatica-)didactiek kan voordeel gehaald worden uit de mogelijkheden tot systematische verwijzing van Grieks naar Latijn en andersom. Maar tegelijk moet het onderwijs zodanig worden ingericht dat recht wordt gedaan aan de eveneens centrale rol van de cultuur en de reflectie op de eigen maatschappij. Een thematische aanpak ligt daarbij voor de hand: bij een thema als 'dissidentie' kunnen bijvoorbeeld Sophocles' *Antigone* en Plato's *Apologie* gelezen worden (delen in het origineel, delen in vertaling met verwijzing naar de grondtekst), Cicero en Sallustius over Catilina, stukken Tacitus. Daarbij teksten over burgerlijke ongehoorzaamheid en democratie, en moderne casuïstiek.

- In de bovenbouw worden naast het vak GLTC in de klassen vijf en zes twee keuzevakken aangeboden: Latijn en Grieks. Deze vakken beslaan ieder 480 uur. De groep leerlingen die hiervoor kiest zal zich toeleggen op het lezen van de teksten in het origineel, waarbij tekstbegrip mede blijkt uit een proefvertaling een expliciet leerdoel is. Vanzelfsprekend hebben zij daarbij voordeel van het feit dat ze óók GLTC volgen, waarin ook voor de beheersing van de talen aandacht blijft. Het te verwachten eindniveau van de vakken Grieks en Latijn zal dus niet lager zijn dan tegenwoordig en de betere inbedding gecombineerd met de selectiviteit van een keuzevak zal leiden tot betere eindexamenresultaten. Bij deze vakken ligt meer nadruk op de taal- en letterkundige aspecten van de bestudeerde literatuur.
- Eindexamens (met name CE) en eindtermen:
 - GLTC: Het centraal examen GLTC moet recht doen aan de geïntegreerde bestudering van taal en cultuur, maar ook aan het feit dat de teksten onze voornaamste entree zijn tot de cultuur. Taal- en tekstbegripvragen over gelezen stof horen daarbij, ook in de vorm van vragen naar een vertaling van een of meer tekstgedeeltes. Ook vragen over een ongelezen stuk eenvoudig Grieks of Latijn, eventueel deels gepresenteerd in tweetalige vorm, horen tot de mogelijkheden. De (volledige) proefvertaling van een ongelezen tekstgedeelte maakt geen deel uit van dit CE. Daarmee komt de noodzaak van langdurige 'vertaaltraining' in de lessen te vervallen, terwijl taal- en tekstbeheersing tot de doelstellingen blijven behoren (denk aan kennis van lexicale begrippen, tekstsamenhang, relatie tussen tekst en culturele context, vergelijking tussen ideeën in de tekst en in latere perioden etcera.)
 - Grieks/Latijn: voor de vakken Grieks en Latijn zijn de eindtermen veel sterker gericht op taalbeheersing, en taalwetenschappelijke en literatuurwetenschappelijke reflectie. Door die focus onderscheidt het vak zich met een eigen identiteit van het (meer) cultuurwetenschappelijk georiënteerde vak GLTC. Een ongeziene proefvertaling maakt deel uit van de toetsing van het CE.
- Taalonderwijs in de nieuwe opzet: de kerndoelen van de taalcomponent van het nieuwe curriculum, voor zover los te benoemen van het complex taal en cultuur, zijn: taalinzicht, taalbeheersing, taalreflectie. Het gaat om inzicht in en reflectie op het taalsysteem met als uitgangspunt dat talige verschijnselen een communicatieve functie hebben. Inzicht in en reflectie op het systeem helpt bij het begrijpen, ordenen en toepassen van de grammatica bij het lezen van teksten. Naast vormleer en syntaxis gaat het hierbij ook om communicatieve/pragmatische aspecten van taal en de middelen waarover een taal

beschikt om tekstsamenhang te creëren.¹² Ook retorica, argumentatietheorie en stilistiek spelen hier een rol. Het is niet nodig om de vormleer en de syntaxis helemaal te beheersen voordat de communicatieve aspecten aan bod komen: deze onderdelen moeten in samenhang en wisselwerking worden aangeboden. Ook gedachtevorming over de betekenis van grammatica (onderdeel van een menselijk ontwikkelingsproces, taal als mensenwerk en als communicatiemiddel) en over taalverandering kunnen bijdragen aan een holistische visie op het hele vak.

- Positie van de talen in het examen: het zal duidelijk zijn dat de commissie veel gewicht hecht aan een degelijke grammaticale basis voor het vak GLTC en aan cultuuronderwijs dat verankerd is in de teksten en de talige vormgeving daarvan. De commissie heeft nog steeds een situatie voor ogen waarin originele teksten centraal staan in het onderwijs en waarbij delen daarvan langzaam en zorgvuldig en met oog voor taalkundig detail worden gelezen. Leerlingen moeten in staat zijn om van hun tekstbegrip te doen blijken door middel van een vertaling van gelezen stof. De commissie benadrukt evenwel dat de proefvertaling van ongelezen teksten niet de toetsvorm is die op de meest logische wijze samenhangt met doelstellingen en eindtermen van het vak GLTC. Een ongeziene proefvertaling is niet de enige en in veel contexten ook niet de beste manier om taal- en tekstbegrip te toetsen, terwijl in de huidige onderwijspraktijk (noodzakelijkerwijs) veel aandacht uitgaat naar vertaaltraining. Alternatieve manieren van toetsing van taal- en tekstbegrip zijn bijvoorbeeld vragen naar een vergelijking tussen originele tekst en (literaire) vertaling(en); het schrijven van een essay naar aanleiding van een originele tekstpassage, waarbij bepaalde tekstelementen uit die tekst verwerkt moeten zijn op een dusdanige manier dat het tekstbegrip daaruit blijkt; vertalen van specifieke onderdelen van een originele tekst (zonder vertaling van het geheel te vragen); taalbeheersingvragen gelieerd aan interpretatie of aan culturele kernbegrippen etcetera.
In de keuzevakken Grieks en Latijn ligt dat gezien de eigen doelstellingen van die vakken anders. Daarbij houdt de commissie vast aan de ongeziene proefvertaling als onderdeel van het eindexamen.
- Positie van de cultuurhistorische component: de geïntegreerde benadering van het vak en het feit dat ook de cultuurhistorische component getoetst wordt in het centraal examen GLTC zal het gewicht vergroten dat aan KCV wordt toegekend en erkennen dat ook cultuur een centrale positie inneemt in het vak.

De commissie is zeer geïnteresseerd in de input van het veld over de doelstelling van de vakken Grieks en Latijn in dit voorstel.

Ook het gewicht dat vertaalvaardigheid in het eindexamen moet hebben is nadrukkelijk punt van discussie; de commissie is zeer geïnteresseerd in de reacties van het veld op dit punt.

¹² Dit is geformuleerd vanuit het theoretische perspectief van de 'discourse analysis', waarmee de meeste universitaire studenten GLTC zijn opgeleid.

9. Rechtvaardiging en te voorziene gevolgen

De hierboven geformuleerde voorstellen sluiten rechtstreeks aan op de analyse, randvoorwaarden en visie van de commissie:

- De opzet doet recht aan de doelstelling van het vak.
- De opzet doet recht aan de holistische benadering van taal en cultuur.
- De opzet doet recht aan de identiteit van de gymnasiale vorming als geheel en aan de positie van onze vakken in de maatschappij.
- De opzet doet recht aan de positie van *beide* Klassieke Talen *en* de KCV.
- De opzet doet recht aan het besef in de maatschappij dat het onderwijs gebaat kan zijn bij hogere eisen aan kennis, vaardigheden, en attitudes.
- Scholen die het nu al goed doen zullen naar verwachting geen negatieve gevolgen ondervinden van deze voorstellen.
- Er is aanleiding tot optimisme over de gevolgen voor categoriale gymnasia (zie noot 8); voor scholengemeenschappen verdient dit punt zorgvuldig nader onderzoek.

De te verwachten effecten zijn de volgende:

- Op het lerarentekort valt niet onmiddellijk effect te verwachten, maar zoals eerder gezegd: dat is een probleem dat niet specifiek is voor de Klassieke Talen en het stond dus niet centraal in de beschouwingen van de commissie. Wel zullen alle eindexamenleerlingen eindexamen GLTC hebben gedaan, hetgeen ze zal moeten kwalificeren om GLTC te gaan studeren. Het is mogelijk dat dit nieuwe vak een gunstige uitwerking heeft op de universitaire instroom – en op den duur dus ook op de uitstroom van classici die leraar willen worden.
- De motivatie van de leerlingen kan door deze maatregelen, mits goed uitgevoerd, verbeteren: de leerlijnen lopen beter door van onderbouw naar bovenbouw en alles wat in de onderbouw bestudeerd wordt, draagt bij aan studiesucces in het bovenbouwvak GLTC, waarin in elk geval eindexamen gedaan zal worden als de leerling een gymnasiumdiploma wil behalen. De motivatieproblemen van leerlingen in de derde/vierde klas, die tot nu toe een van beide talen konden laten vallen, zullen daardoor naar verwachting verminderen. Overigens moet ook met betrekking tot de algemene attitudes van leerlingen vastgesteld worden dat het hier om een problematiek gaat die niet specifiek is voor de Klassieke Talen.
- Er zal een grote slag geleverd moeten worden om een goede invulling te geven aan het nieuwe vak GLTC, met behulp van nieuw te ontwikkelen lesmateriaal en didactiek; maar in elke probleemanalyse die we gezien hebben wordt benadrukt dat sowieso inspanning verricht moet worden om het didactisch repertoire te verbeteren.
- De vakinhoud zal beter afgestemd kunnen worden op de doelstellingen van het vak, gezien de hernieuwde duidelijkheid daarvan.
- Er is een duidelijker verband tussen de vakken Grieks en Latijn in de onderbouw en het vak GLTC in de bovenbouw; de bovenbouwvakken Grieks en Latijn bouwen eveneens voort op de vakken Grieks en Latijn in de onderbouw, maar met een meer specifieke invulling.
- De positie van het Grieks is in het curriculum verankerd en versterkt ten opzichte van de huidige situatie.
- De positie van KCV is in de nieuwe structuur inhoudelijk verankerd; dit komt ook tot uitdrukking in het eindexamen.
- Het nieuwe vak GLTC zal in een CE getoetst moeten worden. Dit examen moet recht doen aan de vakinhoud. In het eindexamen GLTC zal in ieder geval ook taalbeheersing en taalinzicht getoetst moeten worden, maar dat kan in een andere vorm plaatsvinden dan de huidige proefvertaling. De proefvertaling oude stijl hoort alleen thuis in het CE van de vakken Grieks en Latijn.

Terugkoppelend naar de zes kernproblemen die hier boven zijn geformuleerd valt van de voorgestelde visie voor allemaal een positief effect te verwachten:

- Maatschappij: heldere positiebepaling van de schoolsoort gymnasium, met het vak GLTC als identiteitsbepalend element.
- Scholen: GLTC als vanzelfsprekend element in de gymnasiumopleiding; draagt bij aan holistische visie op gymnasiale vorming.
- Docent: lerarentekort is probleem voor alle vakken; aan didactisch repertoire moet bij iedere ingreep (en zelfs bij niets doen) aandacht worden besteed; bij deze visie gerichte en motiverende didactische verdieping.
- Leerling: attitude is probleem voor alle vakken; motivatie wordt positief beïnvloed door relevantie van de vakken tot en met het eindexamen en door maatschappelijk inspirerende invulling van het vakgebied.
- Vakinhoud: betrokkenheid op hoofddoelstellingen van het vak en integratie van taal en cultuur scheppen helderheid over vakinhoud.
- Examen: duidelijkheid over doelstelling en positie van de talen leidt tot nieuw CE voor GLTC en voor Grieks en Latijn; met name de positie van de ongeziene proefvertaling is logischer ingepast in de nieuwe visie.

Voor zover er bezwaren kleven aan deze visie zijn die goeddeels van organisatorische aard: het zal enige tijd duren voor het nieuwe vak is geïmplementeerd; er moet een nieuwe didactiek worden ontwikkeld; er moet nieuw lesmateriaal gemaakt worden en/of bestaand lesmateriaal moet worden aangepast; er moeten nieuwe eindexamens worden ontwikkeld; er moeten voldoende en voldoende geschoolde docenten zijn.

Aan de laatste drie punten zou bij elke aanpak van de problemen bij het onderwijs in de Klassieke Talen iets gedaan moeten worden. Overigens valt te hopen dat, wanneer de eerste jaargang leerlingen die de vakken Grieks en Latijn met een studielast van 600 in plaats van 480 uur hebben gevolgd in 2010 eindexamen doen, de eindexamenresultaten in elk geval voorlopig een verbetering zullen laten zien.

Enkele mogelijk meer problematische gevolgen laten zich nu al voorzien:

- Een mogelijk gevolg kan zijn dat sommige scholen in de bovenbouw naast GLTC slechts één van de vakken Grieks of Latijn zullen aanbieden, of zelfs alleen GLTC *tout court*. In dat laatste geval hebben alle leerlingen zonder uitzondering nog steeds in een stevig vak eindexamen gedaan. In dat vak zitten Grieks én Latijn én cultuur geïntegreerd. Ze zijn dan toch al op een hoogwaardige manier in aanraking gekomen met de taal en cultuur van de klassieke oudheid en de vraagstukken die aan de hand daarvan zo goed bediscussieerd kunnen worden.
- Anderzijds is er ook de mogelijkheid dat gymnasiumopleidingen zich juist krachtiger kunnen profileren door een expliciete keuze voor het aanbieden van Grieks en/of Latijn naast het vak GLTC.
- De mogelijk verschillende gevolgen voor zelfstandige gymnasia en scholengemeenschappen zullen speciaal de aandacht van het veld behoeven: een mogelijk gevolg is dat op scholengemeenschappen de leerlingenpopulatie die voor de gymnasiumopleiding kiest kleiner zal worden, juist omdat beide talen tot het eindexamen onderdeel blijven uitmaken van het vak GLTC. De verkenningscommissie hoopt speciaal op dit punt op input alvorens de definitieve versie van het rapport op te stellen.
- Hetzelfde geldt voor de positie van de Athenea met Latijn: naar verwachting zullen die enerzijds goed uit de voeten kunnen met het onderscheid tussen de vakken Grieks, Latijn, en GLTC, omdat het vak Latijn in de onderbouw in hun geval een voortzetting vindt in Latijn in de bovenbouw. Het vak dat de gymnasiale identiteit bepaalt, GLTC, en waarvoor kennis van het Grieks nodig is, bieden zij niet aan.

Maar dat zou anderzijds wel betekenen dat zij bij het vak Latijn in de bovenbouw (480 uur) niet de steun ondervinden van het vak GLTC dat op de gymnasiumopleidingen door iedereen gevolgd wordt. Een mogelijke oplossing is dat deze Athenea met Latijn er in elk geval 120 uur bij krijgen voor een KCV component, al dan niet te integreren in het vak Latijn. Overigens moet opgemerkt worden dat dit slechts een gering aantal scholen betreft. Bij deze oplossing blijft ook het vak KCV mogelijk voor niet-gymnasiasten op scholengemeenschappen.

- Een ander punt van overweging is wat er überhaupt moet gebeuren met KCV voor andere doelgroepen, bijvoorbeeld Atheneum 4 en 5. De uitruilmogelijkheid met CKV blijft in deze voorstellen niet zonder meer in stand.

Over al deze punten moet in een vervolgfase worden nagedacht. Ideeën erover zijn nu al welkom.

10. Aanbevelingen

N.B. De aanbevelingen zijn in verband met de veldraadpleging nog zeer summier en onvolledig

Aan de staatssecretaris

- De Verkenningcommissie adviseert de instelling van een vak GLTC in het vwo. Het vak omvat 760 uur en behelst de bestudering van de Grieks-Romeinse oudheid aan de hand van originele teksten met intensief gebruik van vertalingen; daarbij staat een geïntegreerde benadering van taal en cultuur centraal.
[Waar het vak zich op richt is nader in te vullen op basis van de veldraadpleging].
- De Verkenningcommissie adviseert de instelling van een keuzevak Latijn en een keuzevak Grieks in het vwo. Ieder keuzevak beslaat 480 uur en behelst respectievelijk de bestudering van originele Latijnse en Griekse teksten met nadruk op een literatuurwetenschappelijk, taalwetenschappelijk en filologisch perspectief. Tekstbegrip mede blijkend uit de vertaling van een ongelezen stuk tekst is hierbij een expliciet leerdoel.
- De Verkenningcommissie adviseert tot instelling van een vervolgcommissie.
[De specifieke talen van de vervolgcommissie moeten nog worden ingevuld].
In de commissie moeten vertegenwoordigers zitting hebben van onder andere de universiteiten, de VCN, de vakdidactici, de docenten.
- Duale trajecten
- ...

Aan Cito/CEVO

- Bij instelling van een nieuw CE GLTC is het streefpercentage onvoldoendes 25-27%, waarmee GLTC in lijn zou komen met de MVT.
- In de overbruggingsperiode zou ernaar gestreefd moeten worden om het percentage onvoldoendes bij Latijn (39% in 2007; 41% in 2008; 37% in 2009) geleidelijk terug te brengen tot ca. 30%.

Aan de schoolleiding

- Kracht van de vanzelfsprekendheid.
- Opleiding en begeleiding jonge en onbevoegde docenten.
- Duale trajecten.

Aan de VCN

- (Kwaliteitsbewaking); beroepsstandaarden; lerarenregister?
- Coördinatie ontwikkeling didactiek?

Aan de vakdidactici

- Ontwikkeling didactiek.
 - ...
-
- *Aan de KT docenten in het vwo*
 - uitwisseling best practices
 - deelname aan vaknetwerken
 - ...

Aan de universiteiten

- Er moet een groter aanbod van vakdidactische nascholing komen.
- Zorg dragen voor goede aansluiting van het GLTC curriculum bij het vwo-GLTC-curriculum nieuwe stijl.
- duale trajecten en vakdidactisch onderzoek stimuleren.

11. Vervolgtraject

Najaar 2009: Dit tussenrapport is inzet van een uitvoerige veldraadpleging.

Voorjaar 2010: De Verkenningscommissie rondt haar werkzaamheden af en brengt advies uit aan de staatssecretaris.

Vervolgens

- Een vervolgcommissie doet voorstellen voor de nieuwe vakinhoud; consequenties voor didactiek en methodes.
- Pilot op enkele scholen; ontwikkeling eindexamens.
- Evaluatie van de pilot en de examenresultaten op zelfstandige gymnasia en scholengemeenschappen.
- Landelijke introductie.

12. Slotopmerking

In juli 1968 publiceerde de Commissie Leerplanontwikkeling Klassieke Talen haar eerste interim-rapport in het oprichtingsnummer van Lampas. In 1996 haalde prof. dr. C.M.J. Sicking het Ten geleide aan, dat de Lampas-redactie aan dat rapport meegaf. Hij deed dat naar aanleiding van een zojuist gepubliceerd eindrapport over onze vakken in de tweede fase van de 'Vakontwikkelgroep' voor Grieks, Latijn en Klassieke Culturele Vorming. Het Ten geleide luidt (Lampas 1.1, p. 1):

Dit betekent in feite dat wij op een tweesprong staan. De ene weg leidt via een verschraving naar de uiteindelijke ondergang der klassieke vorming, immers welke maatschappij zal prijs blijven stellen op een klassieke vorming zonder vlees en bloed? De andere weg kan via een heroriëntatie en reorganisatie leiden naar een type klassieke vorming, dat waarschijnlijk vrij aanzienlijk zal afwijken van het huidige, maar zeer waardevol kan blijken voor de toekomstige maatschappij.

Prof. Sicking vervolgt (1996, 81):

Wie terugziet stelt vast dat de classici (natuurlijk) de tweede weg zijn gegaan, en dat het type 'klassieke vorming' dat de vernieuwde tweede fase zal kunnen bieden inderdaad 'vrij aanzienlijk' af zal wijken van wat vóór 1968 gebruikelijk was. De afwijking is zelfs zó groot dat sommige classici geneigd zullen zijn te vinden dat in feite de eerste weg is gegaan. Zal het in de toekomst mogelijk zijn iets te realiseren dat ook maar in de buurt komt van de ambitieuze doelstellingen waarop het onderwijs is gericht, of zal blijken dat we weliswaar nog steeds dezelfde vlaggen voeren, maar dat de lading intussen goeddeels is verdwenen of onverkoopbaar is geworden?

De Verkenningcommissie is opnieuw de 'tweede weg' ingegaan, en is ervan overtuigd dat de kracht van de klassieken precies gelegen is in hun vermogen om langs steeds nieuwe 'tweede wegen' een belangrijke bijdrage te blijven bieden aan de ontwikkeling van de intellectueel meest capabele leerlingen van het vwo.

Literatuur

1. Blom, S. (2001), 'Alleen nog maar nut', *NRC Handelsblad*, 3 november 2001.
2. Bolkestein, F. (2005), 'Rede bij het lustrum van Vrienden van het Gymnasium', *Trouw*, 22 oktober 2005.
3. Buykx, M. (2009), 'De markt voor het gymnasium in de 21e eeuw', *VCN-Bulletin* 34, nr. 130, 30 – 9.
4. Dam, van, N. (2008), 'Gymnasiumdiploma voor leerling die Latijn ab-so-luut niet beheerst', *Het onderwijsblad* 12 , 30-31, 14 juni 2008.
5. Goris, M., Boelhouwer, H. (2003). *Eindrapport van de enquête situatie onderwijs Klassieke Talen en KCV in het schooljaar 2001/2002*. Enschede, SLO.
6. Goris, M. (2007). *Vakdossier Tweede Fase, Klassieke Talen*, Enschede, SLO.
7. Huygen, M. (2008), 'Met zwakke prestaties in Klassieke Talen heeft het gymnasium geen bestaansrecht meer', *NRC Handelsblad*, 7 juni 2008.
8. *JCT (The Journal of Classics Teaching)*, 17 (2009), ISSN 1741-7627.
9. Kuitenbrouwer, P. (2009). 'Het klassiek curriculum, een sterk fundament', *Vakwerk, ledenblad vereniging Beter Onderwijs Nederland*, januari 2009, 21-2.
10. Mee, van der, G. (2009), *De markt voor gymnasia lijkt onverzadigbaar*. In: *Het Onderwijsblad* nr.12, 27 juni 2009.
11. Mourik, van, C.A., Wijk, van der, D (2008), 'Een pensum Neolatijn: Utopie?!', in: *Een andere wereld/de wereld van de ander, Actualisatie aan de hand van Neolatijnse teksten*. SLO, Enschede.
12. Nussbaum, M. (2000, 3e dr.) *Cultivating Humanity. A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. London.
13. Ritsema, B. (1996), 'Inzicht', *NRC Handelsblad*, maart 1996.
14. Sicking, C.M.J. (1968), 'De doelstellingen van het onderwijs in Grieks en Latijn op gymnasia en gymnasiale afdelingen van lycea', *Lampas* 1 (1968-1969), 62 – 79.
15. Sicking, C.M.J. (1996), '1996: De toekomst komt steeds dichterbij!', *Lampas* 29.1 (1996), 80-8.
16. Sluiter, I. (2005), Reactie op Bolkestein (2005), *Trouw*, 5 november 2005.
17. Steeman, L. , Weijers, F. (2007), 'Ontwikkelingsgericht leren op het gymnasium. Op zoek naar een klassiek, eigentijds en vernieuwend leerconcept', *MESO magazine*, 27 nr. 154, 19- 24.
18. Tielens, F., Leusink, L. (2002), *Toekomstperspectief Klassieke Talen en KCV op havo en vwo: conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van een studiedag van classici op 11 maart 2002 te Amersfoort*. SLO, Enschede.
19. Veire, van de, F. (2006), 'Vertrouw de meester nou maar gewoon', *De Groene Amsterdammer*, 23 juni 2006.
20. Vrienden van het Gymnasium (1989), *De moeite waard. Beschouwingen over nut en waarde van het Latijn en Grieks en de antieke cultuur voor vwo en universiteit*. Amsterdam.
21. Vries, de , J. (2008), "*Bildung is iets voor in het weekend*", interview met Grahame Locke, *De Groene Amsterdammer*, 22 augustus 2008.
22. Waslander, S., Barkmeijer, I., Holwerda, A (2009), *Latijn en de kracht van de vanzelfsprekendheid, Een onderzoek naar succesbevorderende en succesbelemmerende factoren bij het vak Latijn op zelfstandige gymnasia*. Groningen.

Bijlagen

Bijlage 1 De opdracht van de Verkenningcommissie

De taak van de Verkenningcommissie

De Verkenningcommissie maakt een te publiceren adviesrapport aan de staatssecretaris met daarin:

1. Een (nadere) analyse van de feitelijke situatie van het onderwijs in de Klassieke Talen/cultuur, mede aan de hand van de resultaten ervan.
2. Een analyse van de ontwikkelingen in (opvattingen over) doelstellingen van het onderwijs in de Klassieke Talen en cultuur, nadrukkelijk mede in relatie tot bredere recente en te verwachten ontwikkelingen in het onderwijs, de wetenschap, de samenleving en de cultuur.
3. Een beoordeling van de positie, het actuele belang en de mogelijkheden en onmogelijkheden van de Klassieke Talen in het huidige onderwijs, op grond van de resultaten van de onder 1 en 2 genoemde analyses.
4. Het doen van aanbevelingen op grond van de in het voorgaande genoemde analyses en beoordeling.

Nadere uitwerking en randvoorwaarden

1. De Verkenningcommissie besteedt in elk geval aandacht aan (in samenhang): de positie van Klassieke Talen en cultuur binnen het geheel van de profielen (in inhoudelijk en praktisch opzicht), de inhoud van de vakken en het te bereiken niveau (in zo concreet mogelijke termen), de relatie Klassieke Talen en cultuur/gymnasium/scholengemeenschap, de relatie onderbouw/bovenbouw, de relatie met het vervolgonderwijs, de examenprogramma's, de examens (centraal examen en schoolexamen), de didactische praktijk, de leraren, de leerlingen.
2. De Verkenningcommissie gaat uit van een fundamenteel-inhoudelijke analyse, maar houdt rekening met de praktische mogelijkheden van scholen (gymnasia en lycea/scholengemeenschappen), leraren en leerlingen, mede gelet op de onderwijstijd (i.e. studielast) die volgens de geldende regelgeving in de bovenbouw voor deze vakken beschikbaar is.
3. De Verkenningcommissie besteedt aandacht aan de relatie tussen de taalkundig-formele en de cultureel-inhoudelijke aspecten van de betrokken vakken. Daarbij is uitgangspunt dat alle betrokken leerlingen zowel moeten beschikken over (ver)taalvaardigheid als over enige kennis van en inzicht in relevante elementen van de klassieke culturen, waaronder een (kritisch) inzicht in de doorwerking van die culturen in latere perioden.

Bijlage 2 Samenstelling van de Verkenningcommissie en werkwijze

Samenstelling

De Verkenningcommissie bestaat uit de volgende leden:

1. Professor dr. C.H.M. (Caroline) Kroon, hoogleraar Latijnse taal- en letterkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam (samen met prof. Sluiter voorzitter, tevens lid).
2. Professor dr. I. (Ineke) Sluiter, hoogleraar Griekse taal- en letterkunde aan de Universiteit Leiden (samen met prof. Kroon voorzitter, tevens lid).
3. Drs. J. (Jeanette) Raap, docent Klassieke Talen/cultuur OSG West- Friesland te Hoorn, eerder bestuurslid van de Vereniging Classici Nederland (VCN).¹³
4. Drs. M. (Michiel) Simons, docent Klassieke Talen/cultuur Erasmiaans Gymnasium te Rotterdam, eerder voorzitter van de VCN.
5. Drs. D. (Dynte) van der Wijk, docent Klassieke Talen/cultuur Esdal College te Emmen, eerder bestuurslid van de VCN.
6. Dr. K. (Karel) Kits, bioloog, rector van het gymnasium Felisenum te Velsen, eerder onderwijsdirecteur van de faculteit Aard- en Levenswetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.
7. Drs. M.H.J.G. (Math) Osseforth, classicus, conrector Gymnasium Camphusianum te Gorinchem, voorzitter van de Belangengroep Gymnasiale Vorming van de Aob.
8. Drs. P. (Paul) Groos, vakdidacticus verbonden aan de lerarenopleiding van de Radboud Universiteit Nijmegen, tevens docent Klassieke Talen/cultuur Stedelijk Gymnasium Nijmegen.
9. Drs. A. (Alessandra) Corda, Italiaanse opleiding klassieke taal- en letterkunde en taalwetenschap, deskundige op het gebied van het onderwijs in de moderne vreemde talen, in het bijzonder met behulp van ICT.
10. Drs. F. (Frank) Vleeskens, classicus, lid van het faculteitsbestuur van de Faculteit gedrags- en maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen (portefeuille middelen), eerder universitair docent intellectuele geschiedenis en directeur van diverse faculteiten aan de Erasmusuniversiteit Rotterdam.
11. Prof. dr. S. (Sietske) Waslander, hoogleraar sociologie, in het bijzonder beleid en de sociologische praktijk (social consultancy); recent werk o.a. op het gebied van innovatie in het voortgezet onderwijs en het onderwijs in de Klassieke Talen (resp. op verzoek van de VO-Raad en de Vereniging Rectoren Zelfstandige Gymnasia) [door tijdsgebrek heeft prof. Waslander zich na twee vergaderingen moeten terugtrekken uit de commissie].
12. Drs. R. (Rosanne) Bekker, secretaris van de commissie; leerplandeskundige Klassieke Talen/cultuur bij SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling te Enschede en leraar Klassieke Talen/cultuur Spinoza Lyceum te Amsterdam, eerder bestuurslid van de VCN.

Als waarnemer van het Ministerie trad aanvankelijk op drs. R. Offerein en later mw. drs. I. Hardebol.

Werkwijze

De Verkenningcommissie heeft veel tijd besteed aan een diepgaande probleemanalyse. In drie werkgroepen werden drie thematische gebieden geanalyseerd en in verslagen aan de voltallige Verkenningcommissie voorgelegd; de gebieden besloegen respectievelijk een macro-, micro-,

¹³ De Vereniging Classici Nederland fungeert onder meer als beroepsvereniging van de leraren Klassieke Talen in Nederland.

en meso-niveau. De bespreking van de resultaten in de voltallige commissie leidde telkens tot toespitsing van de vragen voor de volgende werkgroep, maar ook tot terugkoppeling naar het eerder besprokene. Vanzelfsprekend kwam een aantal onderwerpen in alle drie de werkgroepen terug.

De werkgroepen gingen over de volgende onderwerpen:

Werkgroep I [macro-niveau]: De maatschappelijke positie van het vak.

Werkgroep II [micro-niveau]: Het onderwijs: vakinhoud, eindtermen, didactiek, de leerling

Werkgroep III [meso-niveau]: Het onderwijs: de school, de docent.

De agenda van Werkgroep I:

- Maatschappelijke context:
 - de klassieken en Europa;
 - taal/cultuur of taal en cultuur?
 - positieve en negatieve waardering?
- Motivatie ouders/leerlingen/rectoren:
 - mismatch tussen waardering voor het gymnasium/waardering voor de Klassieke Talen;
 - het gymnasium niet langer monopolist;
 - de positie van de Klassieke Talen in de vwo+-markt;
 - psychologisch/feitelijk civiel effect schooltypen;
- Doelstellingen en eindtermen van het vak in het licht van de maatschappelijke positie:
 - de discussie rond 'het eigene en het vreemde';
 - identiteit;
 - 'culturele herinnering';
 - burgerschap/ 'vorming zelfstandige individuen';
- Positie van het vak binnen het curriculum van de school als geheel: taakverdeling, leerlijnen:
 - doelstelling van het vwo (suggereert het bestaan van het Atheneum dat die doelstelling ook zonder de KT te realiseren is?);
 - intrinsieke versus instrumentele doelen van het vak;
 - taal als historisch object/oude taalfasen;
- 'Bestaansrecht van het vak'.

De agenda van Werkgroep II [micro-niveau]:

- Vakinhoud en eindtermen:
 - vrijheid en voorschrift;
 - scholengemeenschap en categoriaal gymnasium;
 - geïntegreerd curriculum, leerlijnen over vakgrenzen heen.
- De leerling:
 - motivatie;
 - eigenschappen.
- Didactiek:
 - lesmethoden;
 - woordenboek;
 - vertalingen;
 - pater-noster model [instappen en uitstappen op verschillende niveaus].
- Eindexamen:
 - aansluiting bij eindtermen.

De agenda van Werkgroep III [meso-niveau]

- Het belang van goede docenten in het algemeen en voor de KT in het bijzonder.

- Competenties van de docenten (ook in licht van mogelijk veranderende eisen, bijv. benutten van nieuwe technieken als ELO, smartboard, etc.).
- Beroepsstandaarden en lerarenregister.
- Opleiding:
 - naar een permanente opleiding? (bijv. naar model beroepsvereniging advocaten);
 - standards for teacher training (die zijn er, maar worden de eindtermen gehaald?) competenties (ook in licht van voorzet groep I);
 - opleidingsscholen en universitaire lerarenopleiding;
 - afstemming VO-WO (wat heeft VO nodig, wat levert WO in praktijk?).
- Lerarentekort:
 - prognoses op korte en langere termijn;
 - evaluatie plannen universiteiten;
 - zij-instroom;
 - onbevoegde (student-)docenten;
 - motivatie zittende en toekomstige docenten (o.a. duale trajecten en andere ontwikkelingsmogelijkheden; carrièreperspectief; differentiatie in uren aantallen etc.);
 - differentiatie lesbevoegdheden (G+L+KCV; en alle denkbare andere combinaties);
 - invoering tweedegraadsbevoegdheid (ook in het licht van het paternoster-model: moeten de docenten allemaal nog wel het zelfde kunnen, of mag er ook verschil in niveau zijn? Kansen en bedreigingen!);
 - imago en waardering leraarschap;
 - selectie (in relatie met imago en waardering leraarschap; zie Fins model: leidt strenge selectieprocedure niet alleen tot betere, maar misschien ook tot meer leraren?);
 - (te) geringe instroom studenten GLTC (bijv. onderbenutting bètatalent? En in hoeverre speelt een rol dat op veel scholen de combinatie van Latijn + Grieks om roostertechnische redenen ontmoedigd wordt (of zelfs onmogelijk is)?
- De docent binnen de school:
 - de onervaren docent (voldoende toegerust voor geven van taalonderwijs?; aantal lessen; meester-gezel constructie);
 - de ervaren docent;
 - sectie en schoolleiding; inbedding in curriculum als geheel;
 - verschil werken op scholengemeenschap of zelfstandig gymnasium;
 - samenwerking met andere vakken; kennismaking met en gebruikmaking van didactiek van andere vakken;
- Frustraties:
 - vorm eindexamen; 'teaching to the test';
 - motivatie leerlingen;
 - ontplooiingsmogelijkheden en carrièreperspectief;
 - werkdruk;
- Kansen, uitdagingen, positieve geluiden en ervaringen.

Op basis van de zeer uitvoerige diagnose heeft de commissie een kernproblematiek geformuleerd en een aantal mogelijk oplossingsrichtingen verkend door middel van SWOT analyses. Bij het zoeken naar criteria om tussen deze oplossingsrichtingen te kunnen kiezen, tekenden zich de contouren van de opbouw van dit tussenrapport af. Het tussenrapport zelf is in verschillende stadia tot stand gekomen. Het beoogt in deze fase concentratie te bieden op hoofdproblemen, richting te geven aan de vervolgdiscussie, maar voldoende openheid te laten om de resultaten te optimaliseren en recht te kunnen doen aan de input van het veld.

